

Webrecensie BMGN – LCHR 126:3 (2011)

Roon, Marike van, **Goud, zilver & zijde. Katholiek textiel in Nederland 1830-1965** (Zutphen: Walburg Pers, 2010, 399 blz., ISBN 978 90 5730 642 6); Noordwijk, Bernard van, **De erfenis van Kortjakje. 250 Jaar boekjes vol zilverwerk** (Kampen: Kok, 2009, 223 blz., ISBN 978 90 4351 680 8); Schade van Westrum, Lia, **Oud-katholieke kerken. Drie eeuwen verborgen erfgoed van een eigenzinnige geloofsgemeenschap** (Zutphen: Walburg Pers, 2010, 192 blz., ISBN 978 90 5730 667 9).

Terwijl kloosters en kerken sluiten en soms zelfs worden gesloopt – alsof de zestiende eeuw is herleefd – raakt het roerend kerkelijk erfgoed op drift. Er is regelgeving voor deze situaties, maar op het terrein van de liturgische gewaden is er een overvloed aan materiaal. De dissertatie *Goud, zilver & zijde* van Marike van Roon is niet alleen een uitstekende chronologische geschiedenis van het katholieke liturgische gewaad van 1830 tot 1965, het werk kan tevens een leidraad zijn bij de selectie van wat bewaard zou moeten worden. Als eerste wetenschapper heeft de promovenda de productie van kazuifels, koorkappen, dalmatieken, tunieken en andere kledingstukken opgespoord en deze een plek gegeven in de ontwikkeling van deze gewaden in Nederland. Zij ging op zoek naar de borduurateliers, de firma's, de ontwerpers, de kunstenaars, de wetenschappers en de theoretici. Zij haalde uit de archieven gecombineerd met de stilistische vergelijking van de kledingstukken in haar 399 pagina's tellende, rijk geïllustreerde boek op een groot formaat (28,5 x 22,5 cm) vele namen te voorschijn. Zo kon zij lijnen trekken.

Haar onderzoek vangt aan met de eerste helft van de negentiende eeuw wanneer de Nederlandse katholieke kerk nog geen bisschoppen heeft. De oriëntatie is dan op België en Frankrijk. De stijl is neobarok. Veel hoog opgewerkt goudborduursel siert de gewaden voor de eredienst. Nadat in 1853 paus Pius IX in Nederland bisschoppen benoemde, zien we onder invloed van jonge geestelijken de accenten verschuiven naar Duitsland, vooral het Rijnland. Er ontstaan eigen naai- en borduurateliers, waardoor import van katholieke gewaden zeldzaam wordt. We ontwaren dan in de twintigste eeuw een bloeiende tak van rooms-katholieke kunstnijverheid. Ieder kerkgebouw – en er werden er nogal wat gebouwd – krijgt hele sets gewaden in de zes liturgische kleuren: wit, rood, paars, groen, zwart (en in rijkere kerken roze dat slechts twee keer per jaar werd

gebruikt). Liturgische gewaden zijn booming business, want priesters kunnen als liturg net zo ijdel zijn als andere mannen. Gelukkig onderzoekt de auteur ook de neergang van deze bedrijfstak. De eerste aanzetten zijn er al vóór het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965), maar de liturgische veranderingen die het decreet *Sacrosanctum concilium* (1963) mogelijk maken, brengen een ware moderevolutie in de liturgie teweeg.

Het boek is vlot geschreven en rijk geïllustreerd. Voor wie in de Nederlandse geschiedenis van de liturgie geïnteresseerd is, vormt het werk de invulling van een leemte die meestal niet eens als zodanig wordt ervaren. Het zou in ieder geval verplichte literatuur dienen te zijn voor studenten die een pastorale of culturele functie in de rooms-katholieke kerk ambiëren, evenals voor hen die met het kerkelijk erfgoed bezig zijn. Is met deze dissertatie de sector rooms-katholieke textiel goed onder handen genomen, het wachten is op een kunstnijverheidsdissertatie over het andere materiaal dat in de katholieke eredienst werd en wordt gebruikt: kelk, ciborie, monstrans, altaarkruis, processiekruis, kandelaars, wierookvat, enzovoort. Aan een grondige en soortgelijke overzichtsstudie over deze voorwerpen van (edel)metaal is werkelijk behoefte.

Bijna gelijktijdig met deze dissertatie verscheen het fraaie fotoboek *Oud-katholieke kerken* over de 21 oud-katholieke kerken van ons land. Veel illustraties plaatsen ons terug in de periode van de zeventiende en achttiende eeuw toen de katholieken alleen huis- en schuilkerken ter beschikking stonden. Ter wille van het evenwicht in deze recensie wijs ik voor de kunstnijverheid in de kerken van de reformatie op *De erfenis van Kortjakje. 250 Jaar boekjes vol zilverwerk*. De bijbels en gezangboeken die protestanten mee ter kerke namen werden, zoals het liedje zegt, vaak met zilverwerk versierd. Het rijk geïllustreerde boek geeft daar een mooi beeld van.

Casper Staal, Utrecht

Webrecensie BMGN 126:1 (2011)

Noordzij, Aart, *Gelre. Dynastie, land en identiteit in de late middeleeuwen*

(Dissertatie Leiden 2008, Werken uitgegeven door Gelre 59; Hilversum:

Verloren, 2009, 368 blz., ISBN 978 90 8704 067 3).

De vorming van een politieke gemeenschap en identiteit in Gelre staat centraal in dit zonder meer prikkelend te noemen boek, dat eerder als dissertatie aan de Universiteit Leiden werd verdedigd. In zijn inleiding richt de auteur een zwaar theoretisch bouwwerk op rond centrale begrippen als staatsvorming, politieke gemeenschap en vooral politieke identiteit. De speurtocht naar een veronderstelde Gelderse identiteit (deel III van het boek) loopt langs analyses van twee sleutelbegrippen: de dynastie (deel I) en het land (deel II).

In deel I komen enerzijds naamgeving, dynastieke symboliek, afstamming en opvolging aan de orde, anderzijds wat aan materiële cultuur de memorie van de dynastie in stand moest houden. Continuïteit is herkenbaar in naamgeving en heraldiek, maar ook in begraafplaatsen. De memoriecultuur werd levend gehouden in een beperkt aantal kerken en kloosters en was van grote betekenis voor de Gelderse graven en hertogen. Dit deel van het boek overtuigt het meest. Nadere analyse van historiografische bronnen, soms gecombineerd met sigillografisch en diplomatisch materiaal, maakt duidelijk dat vanuit het oorsprongsgebied rond Wassenberg een adellijk geslacht zich tot een dynastie heeft ontpopt. Die heeft zich in elk geval tot 1371 gecontinueerd en een herkenbaar landsheerlijk gezag ontwikkeld. Beeldvorming vervult daarin een centrale plaats. Waar evenwel verhalende bronnen zo frequent voor de beeldvorming en als argument voor identiteitsvorming naar voren worden gehaald, is het betreurenswaardig dat Noordzij geen systematische analyse van historiografische tradities en eigentijds bronnengebruik heeft ondernomen. Helaas is dat vóór hem nooit gebeurd. Het is echter zeer te waarderen dat hij diverse vrij onbekende kronieken, meestal uit de late vijftiende en zestiende eeuw, in het onderzoek heeft betrokken. Ondanks zijn neiging historiografie en beeldvorming door elkaar te laten lopen en bronnenkritiek achterwege te laten overtuigt hetgeen ter staving van het belang van dynastieke tradities en continuïteit daarvan wordt aangedragen, in velerlei opzicht. Redelijk wat minder bekende informatie wordt ook gecombineerd met wel al goed bekende.

Deel II (Land) daarentegen biedt minder nieuws. Zeker vanaf de